

COSTIN MOISIL

Anastasimatarul, de la manuscris la tipăritură. O istorie comparativă a diferitelor ediții

---

Introducere

Anastasimatarul (gr. ἀνάστασις = ridicare, înviere) este cartea care cuprinde cântări bisericești de la slujbele zilelor de duminică, ziua Învierii Domnului. Cu unele excepții, textele cântărilor sunt cuprinse în Octoih, Anastasimatarul fiind, de fapt, un fragment din Octoih pus pe note muzicale.

Asemenea celorlalte cărți de cântări folosite în cultul ortodox, Anastasimatarul nu a rămas neschimbat de-a lungul timpului. O versiune mai nouă avea de fiecare dată la bază o versiune mai veche, însă diferea de aceasta prin numărul sau prin melodia cântărilor. Apariția unui anastasimatar nou nu însemna și înlăturarea celui vechi, mai multe versiuni circulând în paralel.

Anastasimatările în limba greacă

Prima versiune de referință este Anastasimatarul lui Hrisaf cel Nou¹, scris în anul 1671. Anastasimatarul cuprindea, pentru fiecare din cele 8 glasuri, *Kekragarion* (*Doamne strigat-am... și Să se îndrepteze...*), 7 stihiri ale Vecerniei (3 ale Învierii și 4 anatoliene), numite și stihirile de la *Doamne strigat-am...*, Dogmatica, 5 stihiri ale Stihovnei, *Pasapnoaria* (*Toată suflarea... și Lăudați-L pre El...*) cu cele 8 stihiri ale Laudelor (4 ale Învierii și 4 anatoliene) și primul tropar al Fericirilor. În afară de aceste cântări, Anastasimatarul conținea și cele 11 Eothinale sau Voscesne (stihirile Evangheliilor Învierii, citite la Utrenie). –

Textele cântărilor din Octoih sunt atribuite următorilor imnografi: stihirile Învierii, Dogmaticile și stihirile Stihovnei – Sfântului Ioan Damaschin (cca. 675–cca. 749); stihirile anatoliene – lui Anatolie²;

---

¹ Hrisaf cel Nou — numit uneori și Manuil, datorită confuziei cu un alt mare psalt al secolului al XV-lea, Manuil Duca Hrisaf — a fost protopsalt al Catedralei Patriarhale de la Constantinopol (cca. 1655–cca. 1680).

² Anatolie este identificat fie cu Sf. Anatolie, patriarhul Constantinopolului (sec. V), fie cu Anatolie cel Tânăr (sec. VIII), fie cu Anatolie, starețul mănăstirii Studion (sec. VIII–IX). Este posibil ca termenul *anatolika* să nu indice autorul, ci proveniența estică (anatolică) a imnurilor.

Voscesnele – împăratului Leon Filosoful (886–912). La acestea se adaugă câteva stihuri alese din Psalmii Vechiului Testament: Kekragarion – primele două versete din Psalmul 140 al proorocului David; – Pasapnoaria – versete din psalmi ai proorocilor David și Agheu și Zaharia (Ps. 150: 6; Ps. 148:1,2; Ps. 64:1).

Autorii melodiilor cântărilor sunt mai greu de stabilit. Muzica bisericească s-a transmis un timp îndelungat numai pe cale orală, melodiile unor cântări fiind consemnate în manuscrise muzicale începând cu secolele IX–X. Transmiterea pe cale orală a avut și după această dată un rol important, melodiile suferind de-a lungul timpului prefaceri mai mari sau mai mici. De multe ori, psalții compuneau o melodie nouă pornind de la melodia mai veche a cântării, pe care o modificau potrivit talentului lor și gustului vremii.

Sf. Ioan Damaschin este considerat de către unii cercetători ca autor al melodiilor celor opt Kekragarii și Ioan Glykys (sec. XIII–XIV) ca autor al Voscesnelor. Restul cântărilor sunt atribuite lui Hrisaf. Acesta nu este autorul unor cântări noi, ci mai degrabă „exeget” al unor versiuni mai vechi, pe care le-a „înfrumusețat”. Melodiile acestor cântări vechi sunt atribuite, prin tradiție, Sf. Ioan Damaschin.

Cântările anastasimatarului (numite și *anastasime*) sunt întâlnite în manuscrise muzicale începând cu secolele X–XI, la aproape trei sute de ani de la moartea Sf. Ioan Damaschin³. Alte anastasime au apărut chiar mai târziu, spre finalul secolului al XIV-lea (stihirile Învierii). Cercetătorii afirmă că melodia cântărilor din manuscrisele secolelor XI–XIV este diferită de cea din Anastasimatarul lui Hrisaf. De asemenea, a fost identificată și o a treia variantă melodică, intermediară, prezentă în manuscrise din secolele XVI–XVII.

În manuscrisele vechi, anastasimele se găseau intercalate printre alte cântări din Stihirar⁴. O dată cu trecerea timpului, anastasimele au fost grupate, formând o parte distinctă a Stihirarului, apoi a Antologhionului⁵, putând chiar constitui un volum separat, numit Anastasimatar.

Anastasimatarul lui Hrisaf a fost varianta cea mai răspândită până la începutul secolului al XIX-lea. Paralel cu ea, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au circulat și alte anastasimate. Unele păstrau vechea melodie – câteodată cu modificări, dintre care o parte erau numite *înfrumusețări* –, redând-o însă cu ajutorul unei notații mai explicite. Este cazul Anastasimatarului lui Iacob Protopsaltul⁶ și al celui

³ În Stihirare se pot întâlni stihirile anatoliene, Dogmatica, stihiri de la Stihioavnă și Voscesnele, iar în Irmologhioane troparele Ferișirilor.

⁴ Stihirarul grupează cântările care se cântă precedate de un verset (stih) preluat din Psalmi. Aceste cântări poartă numele de stihiri.

⁵ Antologhionul grupează cântări deosebite, destinate Vecerniei, Utreniei și Sfintei Liturghii ale sărbătorilor (Anixandarii, Kekragarii, Polielee, Pasapnoarii, Chinonice etc.).

⁶ Atestat ca psalt în 1764, Iacob Peloponesiul a fost ulterior lambadarul (1784–1789), apoi protopsaltul (1790–1800) Bisericii Patriarhale din Constantinopol.

„exighisit” (gr. ἑρμηνεύσις = interpretare, explicare) de Petru Lambadarie Peloponesiul⁷. Alte anastasimatare conțineau cântări mai concise, mai puțin ornamentate, utilizând și unele structuri melodice întâlnite mai rar până atunci. Cel mai important dintre ele a fost alcătuit de către același Petru Lambadarie, având probabil la bază un anastasimatar asemănător, al lui Daniil Protopsaltul⁸. Acest al doilea anastasimatar al lui Petru Lambadarie a fost transcris la începutul secolului al XIX-lea în notația hrisantică, o notație mai limpede decât toate celelalte folosite până în acel moment.

La scurt timp după intrarea în uz a noii notații, era editată prima carte de cântări bisericești: *Néon 'Anastasimatáron* (Noul Anastasimatar). Tipărit în 1820 la București de către Petru Efesiul⁹, Anastasimatarul cuprindea în afară de cântările lui Petru Lambadarie (stihirile de la Vecernie, Dogmaticile, Stihovnele, Troparele Învierii, Laudele și Voscesnele) și altele, compuse de Petru Vizantie¹⁰ (Kekragariile și Stihologiile) și de „transcriitori”, Grigorie Protopsaltul¹¹ și Hurmuz Hartofilax¹², (Sedelnele, Ipacoi, Antifoanele, Prochimenele utreniei, Fericirile și Svetilnele)¹³. Cântările erau scrise în stilurile irmologic (*syntomon*, grabnic) și stihiraric (*argo-syntomon*, raro-grabnic), în mod neuniform¹⁴.

---

⁷ Petru Peloponesiul (cca. 1730–cca. 1778) a fost lambadar (cel mai important cântăreț din strana stângă și următorul după protopsalt) al Bisericii Patriarhale din Constantinopol (cca. 1771–cca. 1778). A fost cel mai însemnat alcătuitor de cântări de după căderea Constantinopolului.

⁸ Atestat pentru prima dată ca psalt la 1734, Daniil a fost începând cu anul 1740 lambadar, apoi protopsalt (cca. 1771–1789) al Bisericii Patriarhale de la Constantinopol. A fost profesor la Școala de Muzică a Patriarhiei, împreună cu ucenicii săi Petru Lambadarie și Iacob.

⁹ Petru Efesiul († 1840) a fost elev al lui Gheorghe Cretanul. A învățat noul sistem de notație (*noua sistimă*) la Școala Patriarhală de Muzică, deschisă în 1815 la Constantinopol. În jurul anului 1816 a sosit în București, unde a fost profesor la Școala Domnească de Muzică și a tipărit pentru prima dată cărți de cântare bisericească în notație bizantină: *Νέον Ἀναστασιματάριον* și *Σύντομον Δοξαστάριον* (Doxastar grabnic). A avut ca elevi psalți români și străini (Macarie Ieromonahul, Anton Pann, Panaiot Enghiurliu, Costache Chiosea ș. a.).

¹⁰ Elev al lui Petru Lambadarie, Petru Vizantie († 1808) este atestat ca psalt în anul 1771, apoi lambadar (1790–1800) și protopsalt (1800–1805) al Catedralei Patriarhale de la Constantinopol. Căsătorindu-se a doua oară, n-a mai putut fi protopsalt și a plecat în Moldova. A fost profesor la Iași, la școala înființată de mitropolitul Veniamin Costachi.

¹¹ Grigorie Protopsaltul (?1777–1821) a fost unul dintre cei 3 profesori care au predat *noua sistimă* la Școala Patriarhală de Muzică (1815–1821). Tradiția spune că s-a născut în aceeași zi în care a murit Petru Lambadarie. A fost elev al lui Iacob Protopsaltul, al lui Petru Vizantie și al lui Gheorghe Cretanul. A fost lambadar (1813–1819) și protopsalt (1819–1821) al Patriarhiei din Constantinopol. Este considerat transcriitorul în notație hrisantică al cântărilor din Anastasimatarul lui Petru Lambadarie.

¹² Hurmuz (cca. 1780–1840), hartofilax (arhivar) al Patriarhiei din Constantinopol, a fost profesor la Școala Patriarhală de Muzică din Constantinopol (1815–1821), împreună cu arhimandritul Hrisant (ulterior mitropolitul Brusei) și Grigorie Protopsaltul. A fost elev al lui Iacob Protopsaltul și al lui Gheorghe Cretanul.

¹³ Unii cercetători atribuie o parte din Stihovnele lui Petru Vizantie, iar Troparele „transcriitorilor” Grigorie Protopsaltul și Hurmuz Hartofilax.

¹⁴ În stil stihiraric sunt alcătuite Kekragariile, stihirile Vecerniei, Dogmaticile, Voscesnele, iar în stil irmologic Stihologiile, Troparele, Sedelnele, Ipacoi, Antifoanele, Prochimenele Utreniei, Fericirile, Svetilnele. Stihirile de la Stihovna sunt alcătuite în stil irmologic pentru glasurile III–VIII și stil stihiraric pentru glasurile I și II; stihira de la Stihovna închinată Născătoarei e scrisă în stil stihiraric pentru glasurile I–V și VII și irmologic pentru glasurile VI și VIII; Laudele sunt alcătuite în stil stihiraric, glasurile I, II, IV, V și VI, și irmologic, glasurile III și VII; laudele glasului al VIII-lea sunt scrise în stil stihiraric (Pasapnoariile) și irmologic (cele 8 stihiri).

În secolul al XIX-lea, circulația cântărilor prin intermediul manuscriselor a început să-și piardă din importanță, rolul principal revenind tipăriturilor. Până la 1900 aveau să se mai tipărească încă 29 de anastasimatare, cea mai mare parte dintre ele având la bază ediția din 1820. Primul dintre ele a fost editat în Constantinopol de către Hurmuz Hartofilax și Theodor Fokaefs¹⁵, fiind alcătuit *după cum se cântă astăzi* [1832] *la Patriarhie*. Melodia cântărilor era, cu mici modificări, aceeași cu cea a cântărilor din ediția lui Efesiu, cu excepția Dogmaticilor și Voscesnelor, unde modificările erau mai însemnate. Volumul conținea și alte cântări¹⁶, omițând în schimb stihurile și menționând câte un singur tropar al Fericilor pentru fiecare glas.

Al treilea anastasimatar a fost tipărit de către Fokaefs în 1839. Volumul cuprindea două părți. Prima, cu mici deosebiri, reprezenta anastasimatarul din 1832. A doua cuprindea cântările dintr-un alt anastasimatar al lui Petru Lambadarie – după alții, al lui Petru Vizantie –, în stil *syntomon* (grabnic), „exighisite” tot de către Grigorie Protopsaltul: Kekragariile, stihurile Vecerniei și Dogmaticile, Stihovna și Laudele.

Următorul anastasimatar a fost tipărit în 1846 de către Ioan Lambadarie¹⁷. Având la bază ediția anterioară, dar conținând și stihurile de dinaintea stihurilor, troparele de la sfârșitul Utreniei, Binecuvântările Învierii în glasul I și doxologiile, volumul a cunoscut numeroase reeditări, fiind astăzi versiunea cea mai folosită în bisericile din Grecia.

Ultimul anastasimatar tipărit înainte de jumătatea secolului este reprezentat de primele două volume ale *Albinei Muzicale*, editată în 1847 de Theodor Fokaefs (volumul I – Anastasimatarul raro-grabnic, volumul al II-lea – Anastasimatarul grabnic). Față de Anastasimatarul din 1839, volumul I conținea în plus câteva cântări, printre care și Dogmaticile celor opt glasuri alcătuite de Fokaefs¹⁸. O parte din cântările acestei ediții au fost traduse în limba română, de către Dimitrie Suceveanu.

Anastasimatarul lui Petru Lambadarie a mai fost editat și în alte sisteme de notație decât cel hrisantic: în cel alfabetic, de către Petru Efesiu în 1835, la București și în sistemul lui Gheorghe Lesbios, în 1840 și 1865, la Atena.

În 1868 a fost tipărit la Constantinopol un alt anastasimatar, ale cărui cântări, mai vechi decât cele ale lui Petru, erau alcătuite într-un stil larg (*argon*), bogat ornamentat. Tradiția atribuie aceste cântări Sf. Ioan

---

¹⁵ Theodor Papa Paraschou Fokaefs a fost psalt și editor de cărți de muzică bisericească (1790–1851).

¹⁶ La fiecare glas erau adăugate *Dumnezeu este Domnul...*, canoanele Învierii, stihurile *kataniktika* (cântate la Vecernia de duminică seara, în perioada Triodului), stihurile *martirika*, Laudele sărbătorilor și *Timioterai* (*Ceea ce ești mai cinstită...*, de la cântarea a noua a canonului).

¹⁷ Ioan Vizantie († 1866) a fost elevul lui Theodoros Symeon. A fost lambadar, apoi protopsalt (1855–1866) al Patriarhiei din Constantinopol.

¹⁸ Anastasimatarul mai conținea Anixandariile, *Fericit bărbatul... Lumină lină...*, Kekragarion în glasul I atribuit lui Petru Lambadarie și Binecuvântările Învierii în glasul V *syntomon*.

Damaschin. Anastasimatarul cuprindea Kekragariile, stihirile Vecerniei, Dogmaticile, Antifoanele și Laudele. O a doua ediție a fost editată recent la Atena de către Frăția Zoi.

În afara anastasimatărilor prezentate mai sus, au fost editate și altele, ale căror cântări se apropie – într-o măsură mai mică sau mai mare – de cele ale lui Petru Lambadarie (anastasimatările lui Zafirios Zafiroopoulos, Nicolae protopsaltul Smirnei, Ioan Sakellaridis, Andrei Tsiknopoulos etc.).

Anastasimatările în limba română

Primele dovezi despre cântarea la slujbă în limba română datează de la mijlocul secolului al XVII-lea: călători străini consemnau că în Bisericile Domnești din Țara Românească și Moldova se cânta la o strană grecește și la alta românește. Totuși, cântarea în limba română era în acea vreme o excepție, devenind regulă abia la jumătatea secolului al XIX-lea.

Cel mai vechi manuscris cu cântări pe note în limba română este *Psaltichia românească*, încheiată de ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei la 24 decembrie 1713. Psaltichia conținea mai multe cărți de cântări, printre care și un Anastasimatar. Varianta românească a textului nu a fost preluată din tipărituri; textul a fost fie copiat din manuscrise, fie tradus de însuși ieromonahul Filothei. Modelul muzical a fost Anastasimatarul lui Hrisaf: în unele cântări, Filothei a preluat varianta grecească identic sau aproape identic; în altele, a operat modificări importante. De multe ori – nu întotdeauna – modificările au avut drept cauză diferențele de lungime a cuvintelor și de topică dintre cele două limbi. Se cunosc 5 manuscrise copii după Anastasimatarul ieromonahului Filothei, ultimul din 1821.

Un alt anastasimatar în limba română a fost scris de Mihalache Moldovlahul, în anul 1767¹⁹. Modelul său pare să fi fost Anastasimatarul lui Petru Lambadarie, multe din cântări fiind foarte asemănătoare. Interesant este faptul că Anastasimatarul lui Mihalache – cel mai complet dintre anastasimatările românești – cuprinde și o serie de cântări care nu sunt notate în manuscrisele grecești, cel puțin în cele din bibliotecile românești²⁰.

Un alt anastasimatar în limba română îl are ca autor pe Ianuarie protosinghelul. Manuscrisul nu ni s-a păstrat; știm despre el doar că Anton Pann l-a văzut *pe la anul 1821* și că era *foarte frumos potrivit pe limba românească*.

¹⁹ Manuscrisul se află în Biblioteca Marii Lavre din Sfântul Munte Athos, în România aflându-se patru copii incomplete, în Biblioteca Academiei Române și Biblioteca Națională.

²⁰ Conținutul Anastasimatarului este următorul, pentru fiecare glas: Kekragarion, Stihologia, stihirile de la Vecernie, podobiile Vecerniei, Dogmatica, Stihovna, *Dumnezeu este Domnul...*, Troparele, Sedelnele, podobiile Sedelnelor, Ipacoi, Antifoanele, Prochimenul, un fragment din Canon (câteva irmoase și *Ceea ce ești mai cinstită...* cu stihuri), Laudele (Pasapnoariile, întregul psalm, cele 8 stihiri și *Prea blagoslovită ești...*), Doxologia, troparul de la sfârșitul Utreniei și Fericirile.

În anul 1823 a fost tipărit primul anastasimatar în limbă română, alcătuit de Macarie Ieromonahul după cel al lui Petru Efesiul Următorul a fost tipărit peste 25 de ani, de către Dimitrie Suceveanu, fiind o reeditare a Anastasimatarului lui Macarie, revăzută și adăugită după noile apariții în limbă greacă. Cele două lucrări, a lui Macarie Ieromonahul și a lui Dimitrie Suceveanu, vor fi descrise pe larg mai jos.

Cu doar un an înainte de apariția Anastasimatarului lui Suceveanu, în 1847, Anton Pann publica în București *Prescurtare din Bazul muzicii bisericești și din Anastasimatar*. Volumul cuprindea atât elemente de teorie, cât și câteva cântări din Anastasimatar²¹. Cântările se asemănau cu cele din alte anastasimate – cel al ieromonahului Macarie, cele tipărite la Constantinopol și cel al lui Dionisie Fotino – însă aveau și elemente particulare.

În afara slujbelor, anastasimatarul era folosit ca „abecedar” în învățarea muzicii psaltice. Cartea lui Pann pare alcătuită în primul rând cu scop didactic. Cântările erau mai ușoare decât cele din Anastasimatarul lui Macarie: cele stihirice erau mai scurte, unei silabe corespunzându-i un număr mai mic de neume. La Kekragarii – prima cântare dintr-un glas care era predată – erau evitate cadențele dificile și modulațiile. În schimb, Dogmatica glasului al VI-lea – cea mai grea cântare a celui din urmă glas predat – abunda în modulații și formule inedite.

Dintre anastasimatele apărute ulterior, unul singur nu avea la bază nici unul dintre cele trei volume amintite mai sus. Acesta este Anastasimatarul alcătuit în 1809 în limba greacă de către Dionisie Fotino, transcris în noua notație și tradus în limba română de către Anton Pann, cel care l-a și tipărit în 1854. Celelalte erau fie reeditări ale Anastasimatarului lui Macarie Ieromonahul, fie prelucrări după Anastasimatele lui Macarie și Suceveanu și „prescurtarea” lui Pann. Dintre acestea, unele aveau un vădit caracter didactic, conținând un număr mic de cântări, de dificultate redusă, având uneori altă ordine de aranjare a glasurilor decât cea liturgică (la început glasurile mai simple, iar glasurile cromatice II și VI la sfârșit), cuprinzând uneori și elemente de teorie. Nu în ultimul rând, dimensiunile mici ale acestor volume însemnau și costuri mai mici, făcându-le accesibile elevilor. Între anastasimatele alcătuite din considerente didactice se numără cele ale lui Oprea Demetrescu (1859, 1872, 1875), preotului Gheorghe Ionescu (1892, 1897), Ștefanache Popescu (1899), preotului Th. V. Stupcanu (1926), Ion Popescu-Pasărea (Utrenier – 1928, Vecernier – 1931, 1936, 1939). Din cele destinate stranei fac parte cele ale psaltilor Nicolae Severeanu (1900, 1938), Ioan Zmeu (1903), Dimitrie C. Popescu (1908, 1911) și cel al protosinghelului Victor Ojog (1943).

În perioada 1948–1989 a fost editat un singur anastasimatar (vol. I, Vecernier – 1953, vol. II, Utrenier – 1954, ed. a II-a, 1974). *Anastasimatarul uniformizat*, alături de alte cărți de strană editate de un colectiv coordonat de Nicolae Lungu, avea ca scop introducerea unei unice variante de cântare pentru toate

bisericile din România, acțiunea fiind numită *uniformizarea cântării bisericești*. Melodiile cântărilor erau cele tradiționale, însă mult simplificate, eliminând o parte însemnată din ornamente, folosind uneori formule noi. Volumele erau tipărite în dublă notație (psaltică și pe portativ), pentru a putea fi citite și de cântăreții din Transilvania, unde notația psaltică nu era folosită, și de către cei care nu urmaseră seminarul teologic.

După 1989 au fost reeditate și alte cărți de cântări decât cele uniformizate, între ele aflându-se și un anastasimatar. Tipărit în 1998 (ed. a II-a în 1999) de arhid. Sebastian Barbu-Bucur și preotul Alexie Al. Buzera, volumul reprezintă Anastasimatarul lui Victor Ojog, cu unele modificări datorate înlocuirii textului original cu cel din noile ediții ale Octoihului mic.

Anastasimatarul ieromonahului Macarie

Macarie Ieromonahul s-a născut în jurul anului 1770 (datele propuse de biografi sunt cuprinse între 1750 și 1785) și a intrat de tânăr în viața monahală. S-a desăvârșit în meșteșugul cântării cu Constandin, protopsaltul Curții Domnești și a învățat noua semiografie la școala lui Petru Efesiu. A fost profesor al primei școli de muzică în noua notație cu limba de predare română, înființată în București în 1819, și epistat (inspector) peste cele 15 școli de cântăreți din Țara Românească, începând cu anul 1825. În 1829 a plecat în Moldova, unde a fost stareț al Mănăstirii Bârnova, apoi conducător al Școlii de Cântăreți de la Mănăstirea Neamț. În 1834 a revenit la Căldărușani, cu ascultarea de tipograf-corector, apoi director al Tipografiei, până în vara anului 1836, când s-a îmbolnăvit grav. A murit în septembrie 1836, la Mănăstirea Viforâta, unde se și află înmormântat.

Macarie Ieromonahul (numit uneori și Cântărețul) a tradus în română și a compus numeroase cântări, atât în vechea cât și în noua notație. Pe unele dintre ele le-a tipărit (*Anastasimatarul bisericesc* – Viena, 1823, *Irmologhiomul sau Catavasierul bisericesc* – Viena, 1823, *Tomul al doilea al Anthologiei* – București, 1827, *Prohodul Domnului* – Buzău, 1836), altele au rămas în manuscris (*Stihirar*, *Irmologhion Calofonicon*, cântări de la utrenie și de la Sfânta Liturghie, cuprinse în tomurile al doilea, al treilea și al patrulea ale Antologhionului).

Tipărirea Anastasimatarului nu a fost ușoară. În anul 1820 se încheia un contract între Macarie Ieromonahul, Serafim Christodoulo și Panaiot Enghiurliu, cu privire la tipărirea de cărți de muzică în limba română, scrise în noua notație. Macarie urma să se ocupe de scrierea cărților și corectura în tipografie, Serafim de tipar, iar Panaiot, protopsaltul Mitropoliei, de achitarea costurilor. Mitropolia sprijinea editarea, punând la dispoziție tipografia sa. Cărțile care urmau să fie publicate erau

---

²¹ Pentru fiecare glas sunt scrise Kekragarion, primele 2 stihuri din Stihologie, 2–3 stihuri ale Învierii și o stihiră anatoliană, Dogmatica, prima stihiră și slava Stihovnei, Troparul Învierii, Pasapnoariile cu 4 stihuri ale Laudelor și primul tropar de la Fericiri.

Anastasimatarul, Irmologhionul argon și syntomon, Doxastarul lui Petru Lambadarie, Antologhionul, Doxastarul lui Iacob și Irmologhionul Calofonicon. După cum însuși afirmă, Anton Pann a fost și el solicitat să dea ajutor la traducerea și tipărirea cântărilor. *Multe împiedicări și neaflarea meșterilor (...)* în București l-au determinat pe Macarie Ieromonahul să încerce tipărirea Anastasimatarului (cuprinzând și o parte teoretică) și Irmologhionului argon la Pesta. În 1821, pe când se afla la Pesta, a izbucnit revoluția în Țara Românească. În aceste condiții, Macarie a rămas fără fonduri pentru tipar și s-a întors la Sibiu, pentru a căuta sprijin financiar. Aici a încheiat un nou contract cu proprietarul Casei Hagii Pop, Stan Popovici, convingându-l ca împreună cu un alt ardelean, Gheorghe Oprean și cu stolnicul Voicu, fratele lui Macarie, să finanțeze tipărirea a câte 1500 de exemplare din Theoriticon (acum ca volum separat de Anastasimatar), Anastasimatar și Irmologhion.

Ajuns la Viena, Macarie Ieromonahul a obținut aprobarea de a tipări cărțile și a încheiat un contract cu călugării armeni, care aveau dreptul de a edita lucrări în orice limbă. Deoarece la un tiraj mai mare prețul de cost pe exemplar era mai mic, Macarie și-a convins finanțatorii să mărească tirajul fiecărui volum la 3000 de bucăți. plănuiind să distribuie câte 1000 pentru Țara Românească, Moldova și Transilvania. În final, s-a renunțat la imprimarea cărților pentru Transilvania, tipărindu-se în anul 1823 câte 2000 de exemplare pentru Țara Românească și câte 1000 pentru Moldova. 1000 de *trupuri*, conținând cele 3 volume, au fost cumpărate de Mitropolia din București, alte 500 de trupuri fiind trimise în Moldova. Celelalte volume au rămas la Casa Hagii Pop timp îndelungat, până după moartea lui Macarie, când Popovici și Oprean au reușit – cu mari eforturi – să le vândă Mitropoliei din București.

Cele trei volume publicate de Macarie Ieromonahul la Viena au fost primele tipărituri de muzică bisericească în notație psaltică, în limba română. Pentru a arăta importanța cărților și pentru a putea fi păstrate cât mai bine, Macarie a dorit să le tipărească în condiții deosebite: *Cărțile avem să le tipărim pe cea mai întâi și mai bună hârtie, (...) măcar că este mai scumpă cu două prețuri decât leonul, că ajungă de când înoată neamul nostru tot în lucruri groase, nepotrivate și necioplite, răs și batjocură fiind celorlalte neamuri. Glasurile, care se cuvin să fie cu negru, cu negru, iar celelalte semne, după cum ftoarele, mărturiile și gorgoanele, care să cad cu roșu, cu roșu, măcar că este întreită cheltuiială. Și fiindcă aceste cărți de psaltichie nu sunt ca alte cărți, care din an în an să schimbă, ci rămân de-a pururea într-această așezare, face trebuință ca să le legăm cu legătură bună, căci intrând a doua oară în mâinile legătorilor de acolo, cu neputință este să rămâie nestrucate, fiind legătura într-acest chip: la călcâiu și la colțuri cu piele, fiind împodobit călcâiul cu flori de aur, iar celelalte fețe ale macavalelor vor fi acoperite cu niște hârtie tocmai asemenea pielii, atât la grosime, la față, cât și la traiu...*

Anastasimatarul ieromonahului Macarie este identic cu cel al lui Efesiul în ceea ce privește conținutul cântărilor și tactul în care au fost scrise. De asemenea, melodia cântărilor urmează îndeaproape melodia din Anastasimatarul lui Efesiul, după cum a și dorit Macarie: *Musichia grecească, carea se cântă în sfânta*

Biserica cea mare [Patriarhia din Constantinopol] și în celelalte sfinte biserici ale Răsăritului, cum că încă din începutul ei au stătut cea mai așezată, cea mai bisericască, cea mai umilnicească și plină de toată duhovniceasca evlavie, carea poate aduce și pre cele nesimțitoare suflete spre umilință, nici o îndoială nu este la nimenea, ca una ce alcătuitoarii cei dintâi ai ei au fost sfinții părinți, de Duhul Sfânt mișcați și după aceea următorii lor au păzit și păzesc drumul așezării lor până în zioa de astăzi. (...) Scopul osârdiei mele nu iaste pentru a îndemna ca cu totul să se lepede cele grecești, ci râvnind, cu râvnă patrioticească am râvnit, ca precum alte toate neamuri întru toate să slujăsc cu ale sale, și pre cele streine le au numai cinstindu-le ca pre cele întâiu, așa și noi Romanii (sic), precum și alte toate științe cu ajutorul lui Dumnezeu să predau în limba graiului nostru, și pentru alte cărți bisericesti cu îndestulare le avem în limba noastră, așa și pre acestea, de acum înainte să le îmbrățișăm ca pre ale noastre, și să ne slujim mai bine cu ale noastre decât cu cele streine, nemairușinându-ne de a cânta pre limba noastră tropară, heruvice, pricesne și Doamne miluiește.

Melodiile în limba română diferă ușor de modelul grecesc: modificările țin seamă de topica textului, de lungimea și de poziția accentelor cuvintelor în textul românesc. Uneori diferențele sunt mai accentuate, Macarie înlocuind în întregime formulele de cadență din textul grecesc. Modificările treptelor de cadență sunt rare. Este posibil ca unele fraze să fi fost preluate din cântările românești mai vechi, transmise fie prin manuscrise, fie prin tradiția orală, deoarece există asemănări între unele pasaje din Anastasimatarul ieromonahului Macarie și pasajele corespunzătoare din Anastasimatarul lui Mihalache.

Față de restul cântărilor psaltice din tipăriturile românești, linia melodică este mai simplă, cu salturi rare, descriind de mai multe ori același traseu până să realizeze o cadență. Cadențele în registrul acut sunt mai puțin dese, aceasta și datorită faptului că octava nu are un rol important în structura glasului. Trecherile în alte glasuri sunt rare. Cântările stihirarice sunt mai ornamentate, iar proporția silabelor care durează doar un timp este mai mică. Cântările irmologice, în schimb, sunt mai așezate decât cele ale altor psalți, întâlnindu-se des mai multe silabe la aceeași înălțime (un șir de 4–5 isoane).

Anastasimatarul Ieromonahului Macarie a fost retipărit integral în trei ediții (1856, 1875, 1897), de fiecare dată însoțit și de alte cântări.

Anastasimatarul lui Dimitrie Suceveanu

Dimitrie Suceveanu (1816–1898) a fost timp de aproape jumătate de secol protopsaltul Mitropoliei Moldovei. Pentru meritele sale, a primit titlul de Paharnic. Ca atâția mari psalți, a fost și profesor de muzică bisericască, traducător și alcătuitor de cântări, editor de cărți. A reeditat – cu unele revizuirii și adăugiri – lucrări ale Ieromonahului Macarie (Theoriticonul, Anastasimatarul, Irmologhionul și Prohodul Domnului) și a tipărit pentru prima dată Idiomelarul, tradus de el din grecește și completat cu alte cântări.

Anastasimatarul lui Suceveanu cuprinde cântări din Anastasimatarul ieromonahului Macarie, păstrate identic sau modificate mai mult sau mai puțin²², și cântări noi, cea mai mare parte traduse din grecește²³, după cum el însuși menționează pe pagina de titlu. Există și cântări care nu sunt nici copiate din Anastasimatarul ieromonahului Macarie, nici traduse din anastasimatarele tipărite în limba greacă. Dintre ele, unele se aseamănă cu cele din Anastasimatarul lui Macarie, fiind probabil o prelucrare (uneori prescurtare) a acestora: stihira a doua de la Kekragarion (*Să se îndrepteze...*) în glasul II și plagalul său VI, Dogmaticile glasurilor II, III, IV, V și VII și stihira Născătoarei de la Stihioavnă în glasul II. Altele diferă față de cântările din tipărituri; fie au avut ca sursă manuscrise necunoscute, fie sunt alcătuirii ale lui Dimitrie Suceveanu: Dogmatica glasului I, Pasapnoariile Laudelor glasului II și o variantă a Troparului Învierii în glasul VIII²⁴.

În Anastasimatarul lui Dimitrie Suceveanu, spre deosebire de cel al lui Macarie Ieromonahul, cântările sunt scrise în stil stihiraric sau irmologic după o anumită rânduială. Kekragariile, Dogmaticile și Pasapnoariile Laudelor sunt scrise în stil stihiraric (glasurile I, II și plagalele lor) sau în două variante, stihiraric și irmologic (III, IV și plagalele lor); stihirile Laudelor în stil stihiraric (glasurile I, II și plagalele lor) și în stil irmologic (glasurile III, IV și plagalele lor), iar cântările Stihioavnei în stil irmologic (cu excepția Slavei de la Stihioavna glasului II). Celelalte cântări apăreau și în Anastasimatarul lui Macarie în stil unitar (fie stihiraric, fie irmologic) și tot la fel apar și în cel al lui Suceveanu.

Între cântările glasului al optulea și voscesne, Dimitrie Suceveanu adaugă 22 de podobii scrise în stil irmologic. Toate podobiile sunt traduse din grecește, cu excepția uneia, aflată în două variante: prima, tradusă din grecește, iar a doua, alcătuită de Suceveanu.

Deși nu avem informații despre sursele în limba greacă utilizate de Dimitrie Suceveanu – manuscrise sau tipărituri – analiza comparată a Anastasimatarului lui Suceveanu și a tipăriturilor grecești arată că acesta a folosit *Albina Muzicală* a lui Theodor Fokaefs și cel puțin una din edițiile din 1832, 1839 și 1846 (cel mai probabil una din ultimele două). Variantele în limba greacă ale podobiilor se găsesc în irmologhioanele apărute la Constantinopol în anii 1825 și 1839. De asemenea, este probabil ca Suceveanu

---

²² Suceveanu preia identic — sau cu foarte mici modificări — următoarele cântări: toate cântările în tact iute, mai puțin Ferișirile în glasul VII, de la care păstrează doar primul tropar; Kekragariile glasurilor III–VIII, stihirile Vecerniei glasurilor V și VI; Pasapnoariile Laudelor glasurilor IV–VI.

²³ Din anastasimatarele în limbă greacă traduce următoarele cântări: din anastasimatarul argo-syntomon, în stil stihiraric, Kekragariile glasurilor I și II (la acesta din urmă doar prima stihiră), stihirile Vecerniei și stihirile Laudelor în glasurile I, II și plagalele lor V și VI, Dogmatica în glasurile VI și VIII, Pasapnoariile Laudelor în glasurile I, III, VI, VII, VIII și Voscesnele; din același anastasimatar, în stil irmologic, Troparul Învierii și Ferișirile în glasul VII, forma protovarîs; din anastasimatarul syntomon Kekragariile, stihirile Vecerniei și Dogmatica glasurilor III, IV și plagalele lor VII și VIII, stihirile Stihioavnei în glasurile I și II, stihira Născătoarei de la Stihioavnă în glasurile I, III, IV, V, VII, Pasapnoariile Laudelor în glasurile IV și plagalul său VIII și stihirile Laudelor în glasul IV. Nu am menționat unele excepții în ceea ce privește sursa unor stihiri. De exemplu, la stihirile Vecerniei în glasul VI, primele 6 stihiri reprezintă traduceri după cântările grecești, în timp ce a șaptea reproduce aproape identic stihira din Anastasimatarul lui Macarie Ieromonahul; stihirile Laudelor aceluiași glas se aseamănă în egală măsură cu cele din Anastasimatarul ieromonahului Macarie și cu cele în limbă greacă etc.

să fi folosit *Prescurtarea...* lui Anton Pann, de la care a preluat cadența penultimă în ga pentru cântările în stil stihiraric ale glasului II.

Despre autorii greci ai cântărilor traduse de către Suceveanu nu avem date precise. Probabil că mare parte dintre ele au fost alcătuite de către Constantin, Protopsaltul Patriarhiei în perioada 1821–1855. Acesta le-ar fi notat în vechea semiografie – Constantin nu a acceptat noua notație –, transcrierea lor fiind făcută de către Hurmuz Hartofilax. Cântările din *Anastasimatarion syntomon* sunt atribuite lui Petru Lambadarie, fiind „exghisite” pe scurt de către Grigorie Protopsaltul. Alcătuitorul podobiilor este Petru Vizantie, iar Theodor Fokaefs ne este cunoscut ca autor al Pasapnoariilor Laudelor glasul VII.

Melodia cântărilor adăugate sau modificate de Suceveanu se deosebește de cea din Anastasimatarul lui Macarie Ieromonahul. În cântările stihirarice, linia melodică este scurtată și mai puțin ornamentată, în special în zona de dinaintea formulelor de cadență, unde unei note îi corespunde, în general, o silabă. Uneori, acolo unde la Macarie se întâlneau un șir de isoane, Suceveanu ridică sau coboară cu un ton înălțimea unor note, astfel încât linia melodică să corespundă alternanței de silabe accentuate și neaccentuate din vorbire. Trecherile în alte glasuri sunt mult mai dese, câteodată chiar mai dese decât cele din variantele grecești.

Anastasimatarul editat de Suceveanu a stat – singur sau, de cele mai multe ori, împreună cu varianta prescurtată a lui Pann – la baza multora dintre anastasimatarele de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Este vorba de anastasimatarele psalților Nicolae Severeanu, Ioan Zmeu, Dimitrie C. Popescu și preoților Gheorghe Ionescu, Th. V. Stupcanu și protosinghelului Victor Ojog.

Bibliografie

Arhid. Sebastian Barbu-Bucur, *Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie rumânească, vol. I, Catavasier*, București, 1981, vol. II, *Anastasimatar*, București, 1984

Arhid. Sebastian Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone*, București, 1989

Arhid. Sebastian Barbu-Bucur, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*, București, 2000

---

²⁴ Primul tropar al Fericirilor, glasul VII și Troparul Învierii, glas VIII apar în două variante, amândouă în stil irmologic.

Preot Ene Braniște, *Liturgica generală*, ed. a II-a, București, 1992

Georgios J. Hadzitheodorou, *Βιβλιογραφία τῆς Βυζαντινῆς ἑκκλησιαστικῆς μουσικῆς, Περίοδος α' (1820–1899)*, Θεσσαλονίκη, 1998

Gheorghe C. Ionescu, *Lexicon al celor care, de-a lungul veacurilor, s-au ocupat cu muzica de tradiție bizantină în România*, București, 1994

Titus Moisescu, *Prolegomene bizantine*, București, 1985

Maureen M. Morgan, *The 'Three Teachers' and their Place in the History of Greek Church Music*, în Miloš Velimirović (editor), *Studies in Eastern Chant volume II*, London, 1971

Anton Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, București, 1845

Christos Patrinely, *Protopsalte, Lampadarii, and Domestikoi of the Great Church during the post-Byzantine Period (1453–1821)*, în Miloš Velimirović (editor), *Studies in Eastern Chant volume III*, London, 1973

Danica Petrović, *Oktoechos Stichera in Byzantine and South Slavonic Musical Manuscripts*, în Christian Troelsgård, Gerda Wolfram (editors), *Paleobyzantine Notations II*, Hernen, 1999

Dimitrije Stefanović, Miloš Velimirović, *Peter Lampadarios and Metropolitan Serafim of Bosnia*, în Miloš Velimirović (editor), *Studies in Eastern Chant volume I*, London, 1966

Adriana Șirli, *Repertoriul tematic al manuscriselor muzicale bizantine și post-bizantine (Secolele XIV-XIX): I. Anastasimatarul*, București, 1986

Apostolos Vallindras, *Πρόλογος* în *'Αναστασιατῶριον Ἀργόν καί Σύντομον*, Ἀθήναι, 1995

Costin Moisil este muzicolog, asistent cercetător la Muzeul Țăranului Român, compartimentul Etnomuzicologie. A publicat 16 articole științifice privind muzica bizantină, cele mai multe dintre ele despre cântarea din bisericile române în secolele XVIII-XIX.